

ISTVÁN DOLMÁNYOS

Rusko-mađarski savez u planovima
Mihalya Károlyija i njegovi jugoslavenski odjeci
(1914. godine)*

Poznato je izuzetno uspješno razdoblje rusko-hrvatske naučne suradnje vezano uz imena Vatroslava Jagića i Franje Račkoga. U mađarskom duhovnom životu, na žalost, ne nailazimo na uzajamne utjecaje takvog stupnja s Rusijom. U drugoj polovici prošlog stoljeća nijedan mađarski znanstvenik nije postao profesor sveučilišta u Odesi i Petrogradu i ni o jednom predsjedniku Mađarske akademije nauka nisu napisane reprezentativne monografije u tadašnjoj Rusiji (da odmah dodam, greška nije bila na ruskoj strani).

Ovom prilikom možemo objasniti i činjenicu što je za vrijeme dualizma u mađarskom duhovno-političkom životu i najskromniji pokušaj da se proruskom orijentacijom, tj. uz pomoć Rusije, suprotstavlja imperijalističkoj vanjskoj politici Habsburgovaca, bio smjeli pokušaj. Zbog toga je u proljeće 1914. god. inicijativa grofa Károlyija izazvala senzaciju.

Prije nekoliko godina, prilikom prenošenja Károlyijevih posmrtnih ostataka u domovinu, u mađarskom časopisu *Történelmi Szemle* (Historijski pregleđ) napisao sam studiju o tome uzbudljivom duhovnom kretanju,¹ jednom od centara prijateljske orijentacije Mađara prema Rusiji. To sam mogao da učinim prvi put, jer je građanska historiografija Horthyjeva doba ustrajno prešućivala te — za nju osobito nezgodne — događaje.

U spomenutoj studiji nisam zaključio da je Károlyi bio dosljedni pristalica Antante, još manje da je već kao zreo revolucionar htio sklopiti savez isključivo s približavajućom se ruskom revolucijom. Specifičnost toga problema baš je u tome što je jedan od najbogatijih velikaša, predsjednik buržoasko-nacionalistički obojene Stranke nezavisnosti, pritisnut konzervativnim snagama, videći da Hohenzollersko-Habsburgovska politika neminovno vodi do rata, morao popustiti demokratskim, prema Rusiji već prijateljski nastrojenim, miroljubivim masama. Sam Endre Ady, najveći mađarski pjesnik-revolucionar toga razdoblja, podsticao je Károlyija na savlađivanje predrasuda protiv Rusije. On je pozdravio događaj da se najzad u mađarskoj političkoj javnosti pojavila ličnost koja se nije ugledala na zaslijepljeni protoruski stav većine poljskih političara. Izjavio je tako-

* Ovaj članak sadrži predavanje priredeno za Zagrebačko sveučilište prilikom studijskog putovanja u Jugoslaviju Istvána Dolmányosa, profesora Filozofskog fakulteta u Budimpešti.

¹ *Dolmányos István, Károlyi Mihály és a »szentpétervari ut«.* (Az orosz-magyar szövetség gondolata 1914-ben.), *Történelmi Szemle* 1963, 2. sz., 167—194, i poseban o., Bp. 1963.

der da je približavanje ka Petrogradu u srcu mnogih Mađara predodreden i jedini put ka budućnosti.

Iz pronađenih podataka utvrđeno je da je poslije nekoliko vehementnih i uz to prema Rusiji već izrazito prijateljskih demonstracija protiv rata, uz sudjelovanje tisuća i tisuća mađarskih građana, nadmoć većine rukovodstva spomenute stranke definitivno spriječila Karolyijev pokušaj, njegovo putovanje u Petrograd. Ali se saznalo i to da je ta epizoda mnoge ljude podsticala na realističko preocjenjivanje rusko-mađarskih povijesnih veza. Trajan utjecaj toga preocjenjivanja osjećao se još i u meteu prvoga svjetskog rata.

U toku rada saznao sam da je taj preokret jedne grane mađarske politike imao odjeka i u susjednim narodima, štoviše, zahvaljujući raznovrsnim razlozima, ta je Károlyijeva akcija djelovala među njima kao potpaljivač. U one dane vratila su se davna vremena kada je Pešta krijepila rusofilne snage — jer bilo je i takvih tradicija. Pod time razumijevam iskustva mladoga Gaja i Kvaternikova zapažanja, karlovačku parolu iz 1860. god. »Živjela Rusija, živjela Moskva i savez sa Mađarima!«. Ali dok su ranije pretežno Slaveni potpomagali takvo zblizavanje, za 1914. god. smjelije su rusofilne koncepcije, pune demokratskih elemenata, baš u mađarskoj politici počele da jačaju. Pešta se sve više pretvarala u metropolu revolucionarnih snaga mađarskog radničkog pokreta koji se sve brže približavao ka socijalističkoj revoluciji.

Ispitivajući različite reakcije na Károlyijev plan putovanja u Petrograd, utvrdio sam, na žalost, da se Rumunj Vaida neprijateljski odnosio prema Rusima, Slovak Hodža bio je vjeran Habsburgovcima, a i to da su imali puno istomišljenika. Zbog toga sam se posebno zainteresirao južnoslavenskim stanovnicima Austro-Ugarske Monarhije, poznavajući njihov manje konzervativan radnički pokret i malograđansko-demokratska strujanja unutar Monarhije. Zapazio sam da zavređuje pažnju na kakvu su potporu naišle novije rusofilne ideje Mađara i kakva su se demokratska očekivanja vezala za njih među Južnim Slovenima. Dozvolite mi da u ovom referatu navedem nekoliko karakterističnih primjera za pozitivni odjek mađarskih inicijativa pa i da vas uzgred podsjetim i na nazadnjačke, pod prividom prijateljstva s Habsburgovcima, krajnje nacionalističke snage koje su 1914. god. i tu djelovale.

Károlyijevo je ime već u siječnju 1914. god. pobudilo pažnju u riječkom hrvatskom listu, koji se svojedobno proslavio zahvaljujući F. Supilu a i kasnije je zadržao svoj politički utjecaj. Taj list spominje »grofa Mija Károlyja« kao zastupnika opozicije u mađarskom parlamentu koja priprema ofenzivu protiv predsjednika vlade Tisze² ali u to vrijeme još nije vezao ruske odnose za njegovo ime. Kako se vidi i iz te ekspozicije mađarskih političkih prilika, na hrvatskom području su i dalje primorci, Dalmatinci reagirali najosjetljivije na događaje u mađarskoj politici.

Ali u prva tri mjeseca 1914. god. južnoslavenska štampa je mnogo više pisala o putovanjima balkanskih političara u Petrograd. Na osnovi toga može se zaključiti da je na demonstrativni plan putovanja u Rusiju posla-

² *Riečki Novi List*, 2. I 1914. »Magjarska opozicija nastavlja borbu«.

nika mađarskog parlamenta skrenula u zemlji pažnju praktički ona velika aktivnost ruske diplomacije koja je između siječnja i ožujka 1914. god., u vrlo kratkom vremenskom razmaku, dovela u glavni grad ruske imperije srpskog i grčkog premijera, Pašića i Venizelosa, rumunjskog prijestolonasljednika sa suprugom i princem Karlom i princa von Wieda, pretendenta za albanski tron. Od njih su Pašić i Venizelos u povratku (na početku veljače) posjetili i Budimpeštu. (U vezi s time napominjem da Hugo Hantsch, poznati austrijski historičar, u svom dvotomnom radu o Berchtoldu, ministru vanjskih poslova Monarhije, nastojeći da sumira vanjskopolitičke odnose toga doba, nije ništa rekao o značajnim kretanjima oko Petrograda i o rusofilnim trendovima u Monarhiji.³)

Mađarska je opozicija također željela da nekako sudjeluje u toj »velikoj gužvi« oko glavnog grada Rusije.

Već iz prvih članaka, publiciranih o prijateljskom približavanju mađarske opozicije Rusiji, vidi se da je veći dio južnoslavenske štampe, od Rijeke preko Zagreba sve do Novog Sada i Subotice, s iskrenim interesom dočekao rusofilne ideje Karolyija i njegovih pristalica.

Tome je i nehotice pridonijela štampa bečke vlade koja je izjavila da Karolyi i njegovi istomišljenici »razaraju« Monarhiju, njihova namjera nije poštena i da je cilj njihove akcije (koja je po svojoj prilici bila pothvat mađarskih velikaša) jednostavno doći do ruskog novca.⁴ *Zastava*, list srpske radikalne stranke osudila je takve klevete, štovise u uvodnom je članku navela demokratska stremljenja Karolyija i njegove planove o reformi biračkog prava, dodajući da to može donijeti poboljšanje i u politici prema narodnostima.

Potkraj ožujka usprkos »strašnom napadu« na Karolyija, *Riečki Novi List* bio je na strani njegovih pristalica.⁵

Zastava je već tih dana polemizirala s Alecsandru Vaida-Voevodom, Berchtoldovim sljedbenikom, protivnikom Károlyija, i izrazila svoje uvjerenje da ne misli svaki Rumunj tako kao Vaida. Osparavala je da savez s Nijemcima odgovara interesima Rumunjske. Vaida je govorio kao »pravi bečlija«⁶ — piše *Zastava*.

Pogriješili bismo, ako bismo tu simpatiju južnoslavenskih listova smatrali kao zrelo protumonarhijsko stanovište. Oni su također vrlo rado citirali izjave o mirnoj suradnji ruske i austro-ugarske imperije.

Jači talasi uzbuđenja u vezi s putovanjem u Petrograd dotakli su južnoslavensku štampu prvih dana travnja 1914. god. U to se doba zagrebački *Obzor*, drugi najpoznatiji organ hrvatske politike, pozitivno odazvao, izražavajući mišljenje da je u toku »veliki preokret« u mađarskoj vanjskoj politici. U istom članku spominje i Károlyija kao čovjeka koji, za razliku

³ *Hugo Hantsch*, Leopold graf Berchtold. Grandseigneur und Staatsmann. Graz-Wien-Köln, 1963, I-II.

⁴ *Zastava* (Večernji list) 27. (14) III 1914 — »Šta e novo u politici?« »[...] da primaju novac iz Rusije i za račun Rusije pišu o podeli Austrougarske [...]«

⁵ *Riečki Novi List*, 27. III 1914 — »Magjari. Trojni savez i Slaveni«; *Zastava*, 28. III 1914.

⁶ *Zastava* (Več.) 21. (8) III 1914. — Šta je novo u politici?«

od Andrásyija, junaka Trojnog saveza i njegovih pristalica, »drugačije misli« i zalaže se za tješnije veze između Austro-Ugarske i Rusije.⁷

U *Riečkom Novom Listu* na početku travnja ponovo srećemo Károlyijevo ime, na istoj stranici štampan je i duži članak, pod naslovom »Rusko proljeće« — kao autor naveden je Rus — u kojem se osuđuju pokušaji njemačke politike da Rusiju potiskuje u Aziju i naglašava velika životna snaga ruskog naroda. Stanovništvo Rusije svake se godine povećava za toliko duša koliko ih ima čitava Hrvatska, piše, na primjer, u članku.⁸

O samom planu Karolyijeva putovanja prvi put je pisao *Riečki Novi List* 17. travnja 1914. god.⁹ Sutradan već donosi komentar prema kojem mađarska opozicija, da bi izigrala Beč, koketira s Petrogradom (nekoliko južnoslavenskih listova prihvatilo je novi ruski naziv Sanktpetersburga). Ta je akcija vezana uz Karolyijevo ime s napomenom da Andrassy pokušava ublažiti politička razmimoilaženja. List, dosljedno se držeći svoga stava, ni tom prilikom nije osudio taktiku mađarske opozicije.¹⁰

Otada je *Riečki Novi List* redovito pisao o politici mađarske opozicije,¹¹ stavljajući u prvi plan mađarsko-ruske odnose i pripreme za putovanje u Petrograd, a u negativnom je tonu izvještavao o Tiszinom članku, objavljenom u listu *Igazmondó* u kojem predsjednik mađarske vlade napada Karolyija.¹² (Od stanovišta riječkog lista bilo je daleko da agresivnu politiku Austro-Ugarske pripisuje isključivo Tiszinom političkom utjecaju, kako je to kasnije Biliński, povjerenik Franje Josipa, činio i kako je tu verziju i Robert Kann u svojoj 1971. god. objavljenoj studiji, opravdavajući vladara i Franju Ferdinanda, bez kritike preuzeo.¹³) Oko sredine travnja *Riečki Novi List* prvi i posljednji put smatrao je da će sigurno doći do mađarsko-ruskih pregovora u Petrogradu. Slučajno, ili kao znak poštovanja otada se umjesto »Mija« Karolyija na stranicama riječkog lista spominje kao »Mihaj« Karolyi.¹⁴ Dva dana kasnije, list izvještava o članku ruskog časopisa *Novoje vremja* koji se protiv Tiszine politike zalaže za Károlyijev smjer. Članak je istakao da povijest uči narode zbližavanju. Istodobno je skrenuo pažnju i na okolišanja grofa Alberta Apponyja a također i na njegovu djelatnost protiv Károlyija.¹⁵

Drugi, prema Austro-Ugarskoj Monarhiji mnogo lojalniji riječki list — *Riečke Novine* — koji je bio i manje zainteresiran za mađarsku politiku —

⁷ *Obzor*, 1. IV 1914 — »Magjari i izvanjska politika Monarkije«. »Ove sve izjave najbolje dokazuju da se u Magjarskoj politici sprema veliki preokret u razgledu prosuđivanja naše izvanjske politike.«

⁸ *Riečki Novi List*, 3. IV 1914 — »Rusko proljeće«.

⁹ *Riečki Novi List*, 7. IV 1914 — »Magjarska opozicija i Rusija«.

¹⁰ *Riečki Novi List*, 8. IV 1914 — »Magjarska opozicija i Rusija«.

¹¹ *Riečki Novi List*, 5. IV 1914 — »Taktika magjarske opozicije«.

¹² *Riečki Novi List*, 9. IV 1914 — »Polazak magjarske opozicije u Petrograd«.

¹³ *Robert A. Kann*, *Kaiser Franz Joseph und der Ausbruch des Weltkrieges. Eine Betrachtung mit den Quellenwert der Aufzeichnungen von Dr. Heinrich Kanner*, Wien, 1971.

¹⁴ *Riečki Novi List*, 15. IV 1914 — »Polazak magjarskih opozionalaca u Beč«.

¹⁵ *Riečki Novi List*, 17. IV 1914 — »Povijest je naučila Ruse i Magjare [...] kako se moraju bližiti«.

pozivajući se na pregled mađarske štampe — kao razlog zbližavanja s Rusima spomenuo je i mađarske ekonomske interese.¹⁶

Srpski list *Sloboda* upozoravao je da Tisza s pomoću srpskih reakcionara hoće popraviti svoj položaj, i pri tome izrazio negodovanje što mu u tome pružaju pomoć i sa srpske strane.¹⁷ Možemo dodati da je Tisza dobio i potporu mađarskih reakcionara za to svoje djelo. Ako prelistamo dnevnik Ištvána Buriana, koji se čuva u arhivu, saznajemo da ga je već na početku veljače 1914. god. alarmiralo to »veliko uzbuđenje«, balkanski sastanci u Petrogradu. Ali Burian, ističući potrebu protuofenzive i odobravajući Tizsin postupak protiv Károlyija, tužno konstatira da Austro-Ugarska za razliku od Rusije nije toliko privlačna da bi mogla organizirati slične sastanke. Evo, citiram njegove riječi, što misli o habsburškoj politici na jugu: »kod nas ni u budućnosti neće biti balkanskih sastanaka, naše stanje danas tamo već nikoga ne zanima«.¹⁸

Političko mišljenje južnoslavenskih listova koji su, ne krijući svoju solidarnost, pisali o tom putovanju sumirala je *Zastava*, kada se putovanje već činilo sigurnim. Evo kako je glasila jedna izjava o tome: Mađarima je već dosta dosadašnje politike pa zbog toga požuruju rusofilne tendencije.¹⁹ Uvodni članak, koji je objavljen tri dana kasnije, smatrao je »veoma zanimljivim« ovaj preokret mađarske politike protiv Beča, dodajući da to sasvim razumljivo uznemirava »one u Beču«. Naglasio je da nijedna akcija koja vrijeđa Trojni savez ne ostaje bez odjeka u Evropi.²⁰

U reakciji *Zastave* pada u oči da je pisala samo o mađarskoj opoziciji, Károlyijevo ime nije spomenula sve do svibnja. To je naročito zanimljivo za taj list koji je uvijek imao tijesne veze s mađarskom Strankom nezavisnosti. Redakcija koja je bila na strani Radikalne stranke očigledno je zamjeravala mađarskoj Stranci nezavisnosti učvršćenje njenih veza sa srpskim liberalima koje su se vezivale isključivo za Károlyijevo ime.

Nedoumice u vezi s korjenitijim preokretom mađarske opozicione politike pojavila su se u južnoslavenskoj štampi potkraj travnja. Tada ona saopćava da je Apponyi istupao protiv Polónyja koji je bio za putovanje u Rusiju.²¹ Ali spominje i to da je u svojoj najnovijoj izjavi sam Károlyi odgodio putovanje. *Riečke Novine* istakle su slabe točke Karolyijeve intervjuja,²² 26. travnja se već tužno opraštaju od »Karolyijeve rusofilne akcije«. Simpatiju lista prema toj akciji odaje konstatacija da »ovu stvar nisu loše zamislili«. Neuspjeh ideje »radikalnog grofa Károlyja« objašnjava, i to pravilno,

¹⁶ *Riečke Novine*, 1. IV 1914 — »Put ugarske opozicije u Rusiju«. »Ekonomske interesi i opći ugarski interesi zahtijevaju, po mnijenju te ličnosti, da se već jednodokrajčički s politikom, koju diriguje peštanska i bečka vlada.«

¹⁷ *Sloboda*, 10. (21) IV 1914 — »Tisino paktiranje sa srpskim reakcionercima«.

¹⁸ A Magyarországi Református Egyház Központi Levéltára. Burián iratok. Burián napló, 5. 1913–1914, p. 51 — 1914, februar 6.

¹⁹ *Zastava* (Jut.) 18. (5) IV 1914 — »Politički položaj u Evropi«.

²⁰ *Zastava* (Jut.) 21. (10) IV 1914 — »Mađari protiv bečke spoljne politike«. »Mađarski preokret protiv bečke spoljne politike, vrlo je zanimljiv, e da je neprijatan onima u Beču.«

²¹ *Riečki Novi List*, 23. IV 1914 — »Magjarska opozicija i trojni savez«.

²² *Riečke Novine*, 25. IV 1914 — »Izjave Grofa Károly-a«.

aspektom da široki krugovi mađarske opozicije nisu potpomagali Károlyija i njegove pristalice. »Neki su se već u početku ogradili od ove akcije, neki su pasivno ostali po strani ali je bilo najviše onih koji su aktivno pospješili njenu propast«,²³ piše *Riečki Novi List*. Hrvatski list, koji kao da je obnovio *staru* »pravašku« demokratski obojenu rusofilnost, nije prebacio odgovornost za propast akcije velesilama.

Zagrebački *Obzor* također je Apponyju i njegovim istomišljenicima, »stariim neprijateljima Slovena«, pripisao neuspjeh tog pothvata. Nazvao je grijehom što su odustali od putovanja i to više žalio što je u tome gledao akciju »mađarskog i hrvatskog zajedničkog parlamenta«, odnosno nadao se da će istodobno doći i do rusko-hrvatskih pregovora u glavnom gradu Rusije.²⁴

Ti su odjeci žalosti na početku svibnja ponovo ustupili mjesto glasovima nade. Naime Mihajlo Polit-Desančić u svom govoru na narodnom zboru u Velikoj Kikindi, spominjajući Karolyijevo ime, hvalio je postupak mađarske opozicije. Tako se u proljeće 1914. god. Károlyijevo ime prvi put pojavilo u *Zastavi*.²⁵ Neposredno poslije toga, stigla je Karolyijeva poruka u kojoj poziva svoje pristalice u Kikindi da glasaju za Polita.²⁶

Jasno je da je u političkom savezu Polita i Károlyija novatorska vanjsko-politička inicijativa Karolyijeve grupe imala presudnu ulogu. Polit je već odavna bio poznat po svojim dobrim vezama s Rusijom i svom širokom međunarodnom vidokrugu.

Ironija je povijesti da list srpske Radikalne stranke tom prilikom ništa nije imao protiv izborne nagodbe između vođa srpske Liberalne stranke i mađarske Stranke nezavisnosti, čak je branio i Károlyija i Polita od štampe mađarske vlade. Optužbu *Pester Lloyd*a prema kojoj je Károlyi »sredstvo u rukama slavenske politike«²⁷ nazvao je providnom. Taj slučaj s Politom povećao je Károlyijev autoritet među Južnim Slavenima, sve više su se zanimali njegovom nacionalnom politikom. Zagrebački *Obzor* već je i samo govorkanje o ublaženoj politici prema narodnostima smatrao efikasnim oružjem u rukama mađarske opozicije. *Obzor* je, uz ostalo, zbog toga nazvao Károlyija »naprednim liberalnim«²⁸ rukovodiocem.

Potkraj travnja i na početku svibnja prorуска akcija mađarske opozicije pojavljivala se već samo u manjim člancima. *Riečki Novi List* ukratko je saopćio o posjeti Dénesa Pázmányja, mladog Karolyijeva sljedbenika Pe-

²³ *Riečki Novi List*, 26. IV 1914 – »Odnosaji u Ugarskoj«. »Stvar nije bila loše smišljena [...]«. *Novosti* (Zagreb), 6. V 1914. »Magjarski opozicionalci ne idu u Petrograd«. – »To je bila velika senzacija [...] Nije dakle čudo, što je i Magjarima dozlogrdilo savezničtvo.«

²⁴ *Obzor*, 1. IV 1914. – »Ugarska i trojni savez?« »Samo to je krivnja, da je ideja pohode napuštena [...]«

²⁵ *Zastava* (Več.), 4. V (21. IV) 1914 – »Sjajan narodni zbor u Velikoj Kikindi«. »[...] pohvalno držanje mađarske opozicije [...]«

²⁶ *Zastava* (Več.), 5. V (22. IV) 1914 – »Mađarska nezavisnjačka strana za Polita«; *Novosti*, 8. V 1914 – »Magjarski nezavisnjaci za Mihajla Polita«.

²⁷ *Zastava* (Več.), 7. V (24. IV) 1914 – »Mungovska vlada protiv Srba«.

²⁸ *Obzor*, 7. V 1914 – »Magjarske opozicije. Kossuthov nasljednik.«

trogradu²⁹ i o kritikama Trojnog saveza, izrečenim na sastanku obrtničkih zajednica,³⁰ o izjavi Gyule Justha u vezi s putovanjem u Petrograd.³¹ *Obzor* je sličan intervju s Gézom Polónyjem donio na naslovnoj stranici.³² Karolyijev govor u delegaciji bio je posljednji događaj u vezi s kojim su južnoslavenski listovi pratili sudbinu plana putovanja u Petrograd. *Zastava* je istakla iz Karolyijeva govora kritičku konstataciju da je Austro-Ugarska vodila agresivnu politiku prema Rusiji.³³

Do lipnja je Károlyi postao poznat a donekle i popularan među Južnim Slavenima. Klerikalno obojene *Riečke Novine* su, na primjer, zajedno s tri katolička crkvena velikodostojnika publicirale i njegovu fotografiju.³⁴ Subotičke kršćansko-socijalističke *Naše Novine* pisale su o Károlyijevoj akciji u neprijateljskom tonu više poput glasnika Rumunja i Slovaka, odnosno Čeha u Mađarskoj. Ideju približavanja Rusa i Mađara nazvale su smiješnom. Snishodljivo su pisale: »takva politika kao što je Karolyijeva nije korisna ni za domovinu a ne potpomaže ni sveopći evropski mir«. ³⁵ Plašile su čitaoce da bi Károlyi kao »radikalni čovjek« ukinuo vjeronauk u školama i konfiscirao crkveno blago.³⁶ Ali su odobravale planove o njegovom eventualnom putovanju u Ameriku, pišući da je bolje ako ti ljudi nisu kod kuće [...].³⁷

U takvoj sredini veći su utjecaj imale vijesti o neprijateljskim, protukárolyijevskim gledištima ostalih naroda na teritoriju Austro-Ugarske, na primjer izjave Šusteršiča, Korošca, odnosno Clam-Martiniča i Udžala, članova delegacije koji su se naročito zalagali za Monarhiju. Usprkos tome je Berchtold uglavnom samo kod uskih vodećih krugova Slovenaca i Srba naišao na potporu. Taj službeni pravac u vanjskoj politici s Berchtoldom na čelu kritizirao je čak i umjereni pokret za mir Kannerove opozicije, potpomažući time rasplet Károlyijeve još smjelije akcije. Taj Kannerov smjer povezan s Franjom Ferdinandom a preko njega s listom *Zeit*, bio je vanredno protivrječan. Tome ne poklanja dovoljno pažnje Robert Kann koji se u posljednje vrijeme pozabavio poviješću toga pokreta pa zbog toga i tu pada u grešku pretjeranog idealiziranja.

Ukrajinskog nacionalista Levickog, koji je također u austrijskoj delegaciji branio savez s Nijemcima i napadao Rusiju, *Zastava* je nazvala takvim »bečkim agentom« koji ne predstavlja mišljenje čitavog ukrajinskog naroda.³⁸

²⁹ *Riečki Novi List*, 28. IV 1914 – »Put magjarske opozicije u Petrograd«.

³⁰ Isto, »Mađžarski industrijalci protiv saveza s Njemačkom«.

³¹ *Riečki Novi List*, 29. IV 1914.

³² *Obzor*, 1. VI 1914 – »Magjari u Petrogradu«.

³³ *Zastava* (Jut.), 13. V (30. IV) 1914 – »Ugarska delegacija«; *Riečke Novine*, 13. V 1914.

³⁴ *Nedjeljni prilog Riečkih Novina*, 5. VI 1914.

³⁵ *Naše Novine*, 14. V 1914 – »Ugarska«.

³⁶ *Naše Novine*, 7. V 1914 – »Ugarska«.

³⁷ *Naše Novine*, 21. V 1914 – »Američki put naših nezavisnjaka«.

³⁸ *Zastava* (Več.), 24. V 1914 – »Spoljna politika pred delegacijama«. »[...] narod koji ne postoji nego ga stvaraju bečki agenti [...]«

Riečki Novi List također je sudjelovao u toj polemici o vanjskoj politici Austro-Ugarske koja je obuhvatila čitavu Monarhiju. Ukorio je predstavnike slavenskih naroda koji kao članovi delegacija nisu dovoljno istakli mišljenje slavenskih naroda protiv Berchtoldove i Tiszine politike. Naročito je osudio one nacionalističke vođe ukrajinske narodnosti u Austriji koji su se, za razliku od ukrajinskog naroda, baš u tom trenutku ogradili od Rusije. Događalo se i to da je *Riečki Novi List*, kada je pisao o mađarskoj politici, sve redovitije razlikujući dva pravca u njoj, dodao: »odnosno Tisina politika«. ³⁹

Somborska *Sloga* također je zauzela stav protiv Berchtolda u toj polemici i simpatizirala novi politički smjer. ⁴⁰

U međuvremenu je čitava južnoslavenska štampa s velikim interesom pratila formiranje stava javnosti u Srbiji o Károlyijevom planu putovanja u Petrograd. *Riečke Novine* u svom prvom članku o toj su temi još pisale da Mađari neće probiti zid nepovjerenja koji je nastao prema njima u Srbiji. ⁴¹ Ali nešto kasnije, na osnovi članka beogradske *Politike*, saopćava da u Srbiji, na poziv ruske vlade, očekuju zajedničko putovanje mađarskih, srpskih i rumunjskih političara u Petrograd, pa i da se za mađarske članove delegacije u ruskom glavnom gradu priprema naročito svečani doček. ⁴² Tako su vijesti iz Srbije dalje jačale rusko-mađarsku simpatiju Južnih Slavena u Monarhiji.

Pri ocjenjivanju toga srpskog podsticaja ne smijemo zaboraviti da je prije prvoga svjetskog rata u neprijateljskom ponašanju srpske politike prema Austro-Ugarskoj i Njemačkoj — po Lenjinovom mišljenju — još bilo naprednih elemenata.

Dakle s gledišta južnoslavenskog oslobodilačkog pokreta u rusofilskoj politici Srbije (i u balkanskoj politici carske Rusije) još ima objektivno naprednih elemenata. Kasnije, kad je izbio rat, zbog njegova imperijalističkog obilježja, situacija se iz korijena izmijenila — kako na to ukazuje Lenjin u svojim kasnijim radovima.

Ako je balkanska politika bila neposredan podsticaj za »putovanje u Sanktpetersburg«, onda se može tvrditi i to da je nastanak koncepcije o mađarskoj politici imao svoje refleksije na političko raspoloženje Južnih Slavena u Austro-Ugarskoj (čak i Srba, izvan nje). Mađarska inicijativa pomogla je da ruska tematika, ruske kombinacije i dalje ostanu na dnevnom redu, to više da se izdaju nove pripovjedačke serije Gorkog, Tolstoja i Čehova. Te edicije nisu samo općenito popularizirale veliku vitalnost Rusije nego su više skrenule pažnju i na položaj ruske demokracije i radničkog pokreta što su se borili protiv carskog režima.

Predstavnici raznih pravaca mađarske opozicije sudjelovali su u izradi koncepcije putovanja u Petrograd. Ti su se pravci međusobno kvalitetno

³⁹ *Riečki Novi List*, 13. V 1914 — »Delegacija, sustav i Slaveni«. »Naprotiv ovih tendencija ostao je glas slavenskih naroda u delegacijama zapravo nečuvan. Slaveni kao da nemaju tužba i želja.«

⁴⁰ *Sloga*, 17. V 1914 — »Austro-Ugarska i Italija«. »A to novi kurs povući će za sobom kao prirodnu posljedicu manje bojazni i od Rusije.«

⁴¹ *Riečke Novine*, 12. IV 1914 — »Mađarska opozicija i Srbija«.

⁴² *Riečke Novine*, 24. IV 1914 — »Parlamentarna putovanja u Rusiju«.

razlikovali. Veliki mađarski pjesnik 20. stoljeća, Endre Ady i njegovi sljedbenici nisu od rusko-mađarskog saveza očekivali samo prekid s ratnom politikom i oslobođenje od Habsburgovaca već prvenstveno — na osnovi poznatih ultraliberalnih mogućnosti u vanjskoj politici carske Rusije, kako to i Engels naglašava — istovremeni demokratski preobražaj, a u budućnosti socijalnu revoluciju.

Uz stav Károlyija koji je u to doba bio samo na početku demokratizacije, drugi karakteristični pravac htio je samo otkloniti ratnu opasnost, ublažiti oštru vanjsku politiku Austro-Ugarske pa i uz pomoć saveza s Rusijom poboljšati stanje u zemlji. Naklonost prema Habsburgovcima i nacionalizam desnog krila mađarske socijaldemokracije imali su bitnu ulogu u suzbijanju oba pravca. Tragovi tih smjerova pojavljuju se i pri ispitivanju južnoslavenskih refleksa mađarske politike.

To je razlog što su mađarski i južnoslavenski vojni zarobljenici u carskoj Rusiji još prije revolucije uspostavili veze s ruskim revolucionarnim radničkim pokretom i pod rukovodstvom boljševika sudjelovali u obje ruske revolucije, a i to što je Pašičeva vlada, potisnuta u sklonište na Krfu, prisiljena od južnoslavenske demokratske javnosti, neko vrijeme zauzela razmjerno realan stav prema sovjetskoj vladi. Sa savezničkim stremljenjima Rusa, Mađara i Južnih Slavena u proljeće 1914. god. simbolično je povezano i to što je poslije pada Sovjetske Republike Mađarske Károlyi za neko vrijeme našao zaštitu u Jugoslaviji.

Iz opširnije analize okolnosti »putovanja u Petrograd« jasno se vidi da makako bila kolebljiva njena politička osnova, misao traženja nove orijentacije, polemike oko ruskog pothvata iz različitih razloga već unaprijed ukazuju na raspadanje zastarjele Monarhije i na bolje razumijevanje nove situacije u svjetskoj politici koja će nastati u drugoj polovici rata.

Kako sam već u uvodu rekao s ovih nekoliko karakterističnih primjera htio sam prikazati južnoslavenske reflekse rusofilne akcije mađarske politike. Cilj ovog skromnog referata i tako je bio samo to da skrene pažnju s južnoslavenskog aspekta najkompetentnijih jugoslavenskih stručnjaka na daljnje ispitivanje naših zajednički veza s Rusijom.

Za vrijeme dualizma, pa i u Horthyjevo doba, takvih veza među našim sveučilištima u oblasti društvenih nauka nije bilo na dnevnom redu. Privatna posjeta Gyule Justha Zagrebačkom sveučilištu 1905. god. smatrala se uzbudljivom iznimkom.

РЕЗЮМЕ**РУССКО-ВЕНГЕРСКИЙ СОЮЗ В ПЛАНАХ МИХАЯ КАРОЛИЯ
В 1914 Г. И ЮГОСЛАВСКИЕ НАРОДЫ**

Статья которая основывается на реферате подготовляемый автором для Загребского Университета, имеет своей целью исследовать проблему: как реагировали хорваты и сербы на качественно разные направления венгерских руссофильских комбинаций и союзных планов выдвигающиеся «сенсациональным образом» в апреле—мае 1914 года. Особенно по материалам газет Риечки Нови Лист, Новости, Застава, Обзор, Слобода, Слога, и одновременно исползуя неизданный журнал Иштвана Буриана доказывается, что это венгерское движение — имеющееся антимилитаристические элементы, пытавшееся одерживать агрессивные военные стремления Габсбургской Монархии, и частью характеризующееся истинно демократическом руссофилизмом — по сути дела оказывало позитивное влияние на общественные круги югославских народов.